

PAP JÓZSEF

Hódmezővásárhelyi nyomdai részvénytársaságok 1896–1928

Hódmezővásárhelyen különös kapcsolatban állnak az írott kultúrával. Városzerte ismert, hogy rengeteg olvasókör működött itt a 19. század második felében. Az emberek összejártak és közös felolvasásokat tartottak egymásnak, olvasóköri bálokat rendeztek és a színjátszás is gyakori jelenség volt. A századforduló környékén több helyi kiadású napilap volt forgalomban, mint ma és ezek viszonylagos sikerességgel, de megéltek. Ezt a művészetpártoló és befogadó, kultúradedvelő és olvasó nagy mezővárost sokan gúnyosan „paraszt Párizs”-nak nevezték a századforduló után. Több nagy művész talált itt otthonra, megélhetésre és műértő közönségre.

Mi volt az a jelenség, amely ezt a fejlődést létrehozta? Miért vált ez a nagy alföldi mezőváros ilyen mértékben a művelődés melegágyává? Miért tudott pont az írott és egyben nyomtatott kultúra ilyen döntő mértékben meghatározóvá válni a városban? Milyen előzményei voltak ennek és milyen forrásokat lehet ezzel kapcsolatban előjelként észrevenni? Nem utolsósorban pedig milyen szerepet vállaltak ebben a városban működő nyomdai részvénytársaságok?

A választ sajnos nem könnyű megadni, mert a nyomdászat első nyomai 1852-ből valók, amikor Wodiáner Fülöp nyomdász a város polgármesteréhez azzal a kéréssel fordult, hogy nyomdát hozhasson létre a városban.¹ Az első nyom mindenestre nagyon későinek tűnik, hisz a nyomtatás más városokban már néhol több száz éve meghatározó szerepet töltött be. A szorosabban vett környezetben is – mint például Szeged és Szarvas – hamarabb működött nyomdászműhely. Az olvasó emberek számának megnövekedésére se lehet kielégítő magyarázatot találni. Tárkány Szűcs Ernő az átnézett 18. századi inventáriumok alapján összesen 11 könyvet tud felsorolni.² A nép olvasási szokásainak korábbi kialakulásáról nincsenek döntő források. Ez feltételezi azt, hogy az olvasási szokások a 19. század második felétől a dualizmus alatt alakultak ki. A változás így bizonyos szempontból igen érdekesnek tűnik, hiszen szinte a nulláról indul, egy nyomtatási szempontból modern korban, akkor, amikor már a nyomtatáshoz és a nyomtatott kultúrához már régen létezik megfelelő technikai háttér. Az úttörő lépéseket pedig már régen megtették mások, ahonnan nyugodtan lehet jó példát venni.

¹ KÖSZEGFALVI Ferenc: *Adatok a hódmezővásárhelyi nyomdászat, sajtó és könyvkiadás történetéhez (1852–1944)*. Békéscsaba–Gyoma, 1991. 2.

² TÁRKÁNY Szűcs Ernő: *Vásárhelyi Testamentumok*. Bp. 1961. 198.

Olyan ez, mint manapság a számítógépes információközlés forradalma. Természetesen a kettőt nem lehet tökéletes párhuzamba állítani, de a jelenség nagyon is hasonló vonásokat mutat robbanásszerű elterjedése tekintetében.

A nyomdászat helyzete

Hódmezővásárhelyen 1896-ig az első alapítástól kezdve (1868) összesen 9 nyomda működött. A dualizmus időszakában a helyi nyomdaiiparban beruházott tőke nagy részét nem helyben halmozták föl. Vidékről, más iparilag fejlettebb településről hozták ide, mint ahogy a beruházók jelentős része sem helybeli; a tőkésjükkal ide települő vállalkozók – megfelelően az országos helyzetnek – főleg német és zsidó származásúak. Az alapító Wodiáneren kívül ide sorolhatjuk Ausländer Pált, Cell Ignácot, Marschik Jakabot (Hungária), Goldberger Rudolfot, Lévai (Klein) Fülöpöt és Lepage Lajost.³ Ezen időszak nyomdai termelését figyelembe Novák László véleményével kell egyetérteni, aki így fogalmaz: A nyomdák tömege

„nem annyira a magyarság kulturális erejének a megsokszorozódását jelentette, mint inkább azt, hogy a nyomdászat 1867-től szabad ipar lévén lehetőséget adott bármicsoda műveletlen, szaktudás nélkül való, tágabb lelkiismeretű kontárnak is az elhelyezkedésre. A nyomdatulajdonossá léétel egyetlen feltétele a pénz lett.”⁴

Hódmezővásárhelyen a 80-as évektől fellendülő nyomdai termelés az I. világháborúig tartó betetőződéséig – hasonlóan az országoshoz – ezt az állítást támasztja alá. A vidéki nyomdák száma az 1867-es 106-ról 1900-ig 531-re emelkedett, de a minőségi produktumok előállítására helyett főleg mennyiségivel találkozunk. (Szegeden a 20. század első éveiben 12, Vásárhelyen 5 nyomda működött.)⁵

A vásárhelyi nyomdászat a dualizmus egész ideje alatt a küszködő kistőkészek, tőkeszegény kisüzemek korát jelenti, amelyekhez még a gazdasági labilitás és éles konkurenciaharc társul. A gyorsan szaporodó nyomdák nagy része rövid működés után befulladás, gazdát cserél, eladják vagy elárverezik, új néven él tovább. A dualizmus időszakában a városban alapított 11 nyomdaüzem nem kevesebb, mint 28 nyomdavállalatnak képezte alapját, egy-egy időszakban egyszerre három-hat vállalat élt. A termelés mennyiségének növekedése mellett gyenge vagy közepes a minőség, sok a ponyvakiadvány, kalendárium és feltűnően magas a sajtótermékek száma.⁶ Kőszegfalvi Ferenc mindenre kiterjedő, alapos kutatásai alapján a következő összegzést vonta le a vásárhelyi sajtóval kapcsolatosan:

³ KŐSZEGFALVI Ferenc: *i. m.* 1991. 18.

⁴ NOVÁK László: *A nyomdászat története VI.* Bp. 1929. 16.

⁵ KŐSZEGFALVI Ferenc: *i. m.* 1991. 16.

⁶ KŐSZEGFALVI Ferenc: *i. m.* 1991. 18.

„A dualista rendszer fél évszázada alatt Vásárhelyen összesen 58 különféle hírlapot, folyóiratot indítottak, ezt követően pedig a felszabadulásig – a rövid életű 1919-es lapokat is ideszámítva – további 60 különböző periodikát alapítottak, a polgári kor háromnegyed évszázada alatt tehát összesen 118-at. Az összes sajtótermék közül 84 volt a hírlap, hetilap, alkalmi újság, 34 pedig kéthetenként, havonta vagy még ritkábban megjelenő folyóirat, időszaki szemle, szakközlöny. A nagyszámú vállalkozás legtöbbször persze kéréséletű, a mutatós mennyiségből 64, azaz az egésznek 54%-a csak néhány számot ért rövid életű periodika, vagy éppen egyetlen alkalomra megjelent vásári vagy báli újság.”⁷

A Részvény Nyomda 1896–1906

A Részvény Nyomda létrehozása ahhoz a vonulathoz tartozott Vásárhely nyomdászatában, amely a kistökés, szakemberek nélküli, rövid életű nyomdák sorát akarta megtörni. Ezzel a törekvéssel egyidejűleg célja volt, hogy a városi konkurenciát kiszorítsa, de nem elhanyagolható a politikai szándék sem.

A Hódmezővásárhelyi Nyomda és Kiadó Részvénytársaság (Részvény Nyomda) alapját az 1868-ban alapított Wodiáner-féle nyomda adta. A dualizmus vásárhelyi nyomdászatra gyakorolt hatása miatt természetesen itt is sok tulajdonosváltás előzte meg a nyomda történetét.

A nyomdaüzem sorsa és a városi, tőkeszegény, kisnyomdák sora azt bizonyítja, hogy életképesé csak az tudott válni a piacon, aki nagy tőkével, megfelelő szakmai színvonalon tudott dolgozni. Emellett fontos volt még a város beszállítói pozícióját elnyernie – a későbbiek során ez továbbra is fontos maradt –, valamint, hogy a helyi igényeket megfelelő szinten el tudja látni.

A Részvény Nyomda ezt az előnyös helyzetet igyekezett megszerezni. 1896-ban a részvénytársaság megalakulásakor az alaptőke 10 000 forintot tett ki, amely 100 darab 100 forintos részvényből tevődött össze. Célját a „nyomdai nyomtatvány, hírlap, könyvkiadó és ezekkel összeköttetésben levő iparágak gyakorlásában” jelölte meg, működési idejét pedig 20 évre határozta meg.⁸ Az alapítók felhívására összesen 66-an jelentkeztek, ami már egy jelentékeny társadalmi összefogást mutat.

A részvényaláírási ívek név és foglalkozási adatainak összehasonlítása alapján rögtön szembeütővé válik az értelmiségiek nagy száma, míg a földbirtokosok nagy száma szinte magától értetődő. A kereskedők, iparos vállalkozók jelenléte pedig a valószínűsíthető gazdasági nyereséget mutatja. (Érdekes, hogy a részvényesek sorában találunk susztert, péket és kántort is.)

A vásárhelyi társadalom vezető (virilis) rétegének részvétele a részvényesek soraiban is feltűnő számot képvisel. Az 1896. évi polgármesteri jelentések adatait összehasonlítva a részvényesekkel azt az eredményt kapjuk, hogy a 27 virilis a

⁷ KÖSZEGFALVI Ferenc: *i. m.* 1991. 33.

⁸ Csongrád Megyei Levéltár, Cégbírói iratok (CSML Cégb.) 16/1896 sz. iratcsomója, alapító okirat.

részvényesek 41%-át képviselte, de ha ehhez még hozzáadjuk azokat a részvényeseket, akik 1896-ban a város választott bizottsági tagjai (16 fő, ami 24%), akkor összesen 65%-ot kapunk. (Az 1896-os virilisek közül 26% volt részvényes).⁹ Ez az eredmény – annak háttérében, hogy a város vezető rétegét ekkor 4/5 részben földbirtokosok adták – meglehetősen jól mutatja, hogy a város irányítói igen eltökélt szándékkal álltak a nyomdai vállalkozás mögé, ami – azért ne tévesszük szem elől – a nyomtatott kultúra helyi fellendítésére irányult.

A Részvény Nyomda működése

A nyomda 10 éves történetéről a majdnem minden évben kiadott éves jelentések tájékoztatnak. A társaság elnöke Kiss Gyula (gyógyszerész) lett, igazgatótanácsába olyan tekintélyes személyeket választott, mint Szeremlei Sámuel (lelkész, történetíró), Dr. Imre József (orvos), Bauer Gyula (gőzmalom-tulajdonos), Dr. Wilhelm Arnold (ügyvéd). A felügyelő-bizottság elnöke pedig Fári Antal (Vásárhely első hitelintézetének a „Nagytakaréknak” vezérigazgatója) volt.

Az üzem hamar átvette a városi beszállító pozíciót, ami érthető, hiszen a város vezetése szinte magának teremtett meg egy nyomdát. A társaság a nyomda vezetését először Müller Gézára bízta, aki már előtte a Hungária nyomdánál, majd Szegeden dolgozott és 1894 óta pedig a Vásárhely és Vidéke nyomdának volt művezetője.¹⁰ Az üzlet vezetését ezután Rózsa Izidor, majd 1901-től a későbbi felvásárló, Róth Antal vette át.

Az első fennmaradt jelentés az 1898-as évről szól. Az igazgatóság következőképpen tekintett vissza a részvénytársaság addigi működésére:

„Társaságunk alapítását kettős cél tette megokolttá: az egyik az, hogy városunkban a nyomdaipar és a könyvkiadóüzlet versenyképes, a kor követelményeit, a nyomdai technika haladását elérő intézménnyel gyarapodjék, olyannal, mely ezen a téren a fokozottabb igényeket is képes kielégíteni és nem teszi szükségessé más városok hasonló intézetének felkeresését, a másik pedig az, hogy a társaság tulajdonát képező hírlapot tartalom és elterjedés tekintetében egyaránt emelje és azt minél szélesebb körben terjessze.”¹¹

Ez volt az eredeti elképzelés és erre a későbbi években többször visszautalnak.

A nyomda termelését és nyereségét nagyban meghatározta, hogy a város beszállítói pozícióját sikerült elnyerniük. Emellett nyomtattak még iskolai értesí-

⁹ Hódmező-Vásárhely törvényhatósági joggal felruházott város polgármesterének évi jelentése az 1896-ik évről (Pmj 1896.) 1897. 81–84.

¹⁰ CSML Cégb. 16/1896 Kivonat a Hódmezővásárhelyi Nyomda és Kiadó Részvénytársaság igazgatóságának 1896. évi február hó 10-én tartott ülésének jegyzőkönyvéből.

¹¹ A Hódmező-Vásárhelyi Nyomda- és Kiadó-Részvénytársaság igazg. jelentése az 1898-ik évről. 1899. 3.

tőket, a Békés-Bánáti Református Egyházmegyének vaskos kötetet képező jegyzőkönyveit, a helybeli pénzüzetek évi jelentéseit és mérlegeit.¹²

Az átláthatóság kedvéért az éves jelentésekből, a nyomda történetére vonatkozó fontosabb momentumokat az ő szemszögükből követem végig. A társaság tulajdonát képező hírlapot 1899-től politikai lappá alakították át. Bízta abban is, hogy ez a változás lehetővé teszi majd azt, hogy napilappá alakuljon át.¹³ Az 1899-es évben nyomdai vállalkozásuk már jól prosperált és ennek látható nyoma, hogy a nyomdai betűkészletet felfrissítik és az alkalmazottak fizetését felemelték. A hírlapjukról azt írták, hogy jól szolgálja a város társadalmi és közérdekeit és a politikai jellegének megfelelő nemzeti és szabadelvű politikát.¹⁴

1901-ben változás történt a nyomda vezetésében. A hosszú ideje szolgáló Rózsa Izidor művezető lemondott és helyét Róth Antal vette át, aki évek óta a nyomdában volt gépmester.¹⁵ 1902-ben ifj. Szilágyi Gyula 6,5 év után lemondott a lap szerkesztéséről. Az új főszerkesztő Dr. Erneyi István főgimnáziumi tanár és a felelős szerkesztő pedig Szentmiklósi József lett.¹⁶ 1903-ban a helyi nyomdászok is bekapcsolódtak az országos sztrájkba és az addigi 10 óráról 9-re csökkentették a napi munkaidőt és ezt követően 2 koronás fizetésemelést is kaptak. A lap szerkesztésében újra változás állt elő: Szentmiklósi Józsefet (vésztoi) Kun Béla váltotta fel.¹⁷

1904-ben munkásságukat egy helyi jellegű gazdasági és ipari kiállításon arany oklevéllel tüntették ki.¹⁸ 1905-ben a városnak továbbra is ők szállítanak. Emellett elnyerték a Szeremlei-féle *Hódmezővásárhely történetének* a nyomtatását. Az első két kötetet a Hornyánszky-féle budapesti cég készítette. (A harmadik kötetet végül Róth Antal adta ki 1907-ben, aki a feloszlott részvénytársaság nyomdáját 1906-ban felvásárolta.) Itt nyomtatták 5 hónapon keresztül a *Reggeli Újságot*. Változás a hírlapjuk szerkesztésében, hogy (vésztoi) Kun Bélát Horovitz Jakab váltotta fel és kifejezték abban való reményüket, hogy továbbra is nemzeti irányban a szabadelvűség szellemében fogja szerkeszteni a lapot. A hírlaptól távozott Dr. Erneyi István is. Emellett Szeremlei Sámuel igazgatósági tag és Fári Antal felügyelő-bizottsági tag is lemondott.¹⁹

¹² Uo. 4.

¹³ Uo.

¹⁴ A Hódmező-Vásárhelyi Nyomda- és Kiadó-Részvénytársaság igazg. jelentése az 1899-ik évről. 1900. 4.

¹⁵ A Hódmező-Vásárhelyi Nyomda- és Kiadó-Részvénytársaság igazg. jelentése az 1901-ik évről. 1902. 4.

¹⁶ A Hódmező-Vásárhelyi Nyomda- és Kiadó-Részvénytársaság igazg. jelentése az 1902-ik évről. 1903. 2.

¹⁷ A Hódmező-Vásárhelyi Nyomda- és Kiadó-Részvénytársaság igazg. jelentése az 1903-ik évről. 1904. 4.

¹⁸ A Hódmező-Vásárhelyi Nyomda- és Kiadó-Részvénytársaság igazg. jelentése az 1904-ik évről. 1905. 3.

¹⁹ A Hódmező-Vásárhelyi Nyomda- és Kiadó-Részvénytársaság igazg. jelentése az 1905-ik évről. 1906. 4.

A nyereség évenkénti eloszlása jól mutatja, hogy a részvénytársasági forma mindenképpen kifizetődő volt. Az éves jelentések, mint látszik meglehetősen szófukarnak bizonyultak és a Csongrád Megyei Levéltár Cégbíróság, Részvény Nyomdára vonatkozó iratsomója sem árul el ennél többet. A társaság működéséről nyomdai termelésük alapján lehet még képet alkotni.

Könyvek, helyi jellegű nyomtatványok

A vásárhelyi Németh László Városi Könyvtár helyismereti gyűjteményében összesen 187 cédulát lehet találni, amelyek a Részvény Nyomdához kapcsolódnak. A könyvek vizsgálata alapján a következő statisztikát kaptam: városi 46 db, 25%; olvasóköri, egyleti 34 db, 18%; mezőgazdasági 32 db, 17%; iskolai 26 db, 14%; üzleti, banki 17 db, 9%; szépirodalom, történelem 16 db, 9%; egyházi 13 db, 7%; orvosi 3 db, 1%.

A nyomtatott könyvek, helyi jellegű kiadványok ilyen jellegű statisztikáját azért tartom fontosnak, mert abból kitűnik, hogy kik voltak azok a megrendelők, akik megbízásukkal egyben támogatták a nyomda fennmaradását. A városban, ha valaki nem szimpatizált ezzel a csoportosulással, akkor nyugodtan fordulhatott másfelé, hisz ebben az időszakban ezen kívül még 6 különböző nyomda is működött, és nem mindegyik támogatta a kormányt. Ettől függetlenül a nyomda működésének ideje alatt első számú üzemévé vált a városnak. Köszönhető ez többek közt annak – a statisztika alapján –, hogy a nyomda által kiadott nyomtatványok 1/4-ét a városi megbízások tették ki.

Feltűnő még a helyi Gazdasági Egyesület által kiadott mezőgazdasági szakkönyvek, tanulmányok nagy száma is. (A helyi Gazdasági Egyesület tömörítette magában azt a földbirtokos, földbérlő réteget, amelynek hangsúlyozott szerepéről már szóltam.) Az olvasókörök és egyletek által történt megbízások (18%) jól mutatják, hogy korántsem az összes fordult a város első számú nyomdájához. Ez a tény többek között annak is köszönhető, hogy a körök, egyletek nagy része az ellenzékot támogatta.

Az értelmiség jelentős szerepvállalása a Részvény Nyomdában (a tisztviselőkkel együtt 49%) szintén nem mutatja azt az arányt, amely a kiadványokban azért megjelenhetett volna. Az iskolai, (a tanévi értesítőket leszámítva) szépirodalmi, történelmi, orvosi kiadványok számát tekintve meglehetősen alacsony értéket mutat: 24 db, azaz 13%. Ez talán annak köszönhető, hogy a helyi értelmiség nem a leggazdagabb rétegek közé tartozott és így a kiadványok szponzori szerepét nem vállalhatták fel.

A helyi sajtóban betöltött szerep

A sajtó igen fontos szerepet játszott a város életében. Szeremlei Sámuel Hódmezővásárhely történetében egy fejezetet szánt a korabeli politikai és hírlapirodalom kiemelkedő alakjainak. A fejezetben felsorolt fontosabb nevekkel – nem

Részvény Nyomda

*Részvény Nyomda
Látkép az ótemplomi bazársorral*

meglepő módon – találkozhatunk a Részvény Nyomda köré csoportosuló hírlap-írók, munkatársak, részvényesek társaságával. Néhány, a teljesség igénye nélkül: Wilhelm Arnold, ifj. Szilágyi Gyula, Kun Béla, Horovitz Jakab, Draskóczy Pál, Erneyi István, Ormos Ede, Róth Antal, Fejérváry József, Halmi János, Futó Mihály stb.²⁰

Az 1896-os induláskor Hódmezővásárhelyen három periodika uralta a piacot: 1. *Vásárhely és Vidéke* (ellenzéki), 2. *Hódmezővásárhely* (kormánypárti), 3. *Vásárhelyi Hírlap* (vegyes tartalmú; a lap 1896 ápr. 1-jén megszűnt). A szabadelvű politika minél nagyobb népszerűsítése érdekében – mint azt már az igazgatósági jelentéseknél megfigyelhettük – 1899-ben politikai napilappá alakították át a *Hódmezővásárhely* című újságot és az addig hetenként kétszeri kiadást igyekeztek megnövelni, de ez csak 1904-ben sikerült. A támogatói körre és olvasótáborra való utalást már a fejlécben megtalálhatjuk, hiszen a politikai napilap mellett ott díszleg a „Hódmezővásárhelyi Gazdasági Egylet közlönye” adat is. A lap irányításával valószínűleg nem mindig voltak megelégedve, ezért a felelős szerkesztőket sűrűn cserélték. Az érintett időszakban öten is voltak: Draskóczy Pál, ifj. Szilágyi Gyula, Szentmiklósi József, (vésztői) Kun Béla, Horovitz Jakab.²¹

A helyi sajtócsatározások szaftos történeteit itt nem elemzem, de említést érdemel az a jelenség – amely országosan is elterjedt volt –, hogy a *Hódmezővásárhely* c. napilapban külön volt egy olyan rovat, amelyet „Nyílt-tér”-nek neveztek. Az újság ezen részéért a szerkesztőség nem vállalt felelősséget és így szabad utat engedtek bárminemű rágalmazásnak, a legdurvább személyeskedésig bezárólag. Valószínűsíthető, hogy a sajtórágalmazási perek nagy része ezekre a kis blokkokra vezethető vissza.

A *Hódmezővásárhely* a város leghosszabb életű napilapja volt. A rangsorban másodikként legtöbb évet megélt periodika a *Vásárhelyi Reggeli Újság* szülőatyja – (vésztői) Kun Béla – is a szabadelvű napilapnál kezdte, de később gyökeresen az ellenkezőjébe csapott át. A vásárhelyi helytörténészek szerint sokszor simulékony és köpönyegforgató politikus napilapja érte el a legnagyobb példányszámot (6000! 1906-ban) Vásárhelyen.²² Ezt többek között azért sikerült neki, mert fillérékért adta és erős ellenzékiisége miatt hamar a választók bizalmába férközött. Saját nyomdája megalapításáig fél éven keresztül a Részvény Nyomdában nyomtatta lapját. A sajtón keresztül leszűrődő politikai hadakozások jelentősége, akkor kap igazi értelmet, ha (vésztői) Kun Béla politikai sikerességére rámutatunk. Ő ugyanis több mint 30(!) évig – kisebb megszakításokkal – országgyűlési képviselő tudott maradni és ebben nagy szerepet játszott ellenzéki lapja, amely a hét minden napján megjelent.

A Részvény Nyomda rövid ideig próbálkozott egy *Színházi Újság* kiadásával is, ami a helyi kulturális életben igen csekély szerepvállalásnak számított, ha

²⁰ SZEREMLEI Sámuel: *Hódmezővásárhely története V.* Hódmezővásárhely, 1913. 613–614.

²¹ KÁRÁSZ József: *A Csongrád megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1843–1970.* Szeged, 1974. /A Somogyi-könyvtár kiadványai 15. Szerk. PÉTER László/. 55.

²² *Vásárhelyi Reggeli Újság* 1906. jan. 14. (újsághirdetés).

figyelembe vesszük azt, hogy mindössze egy évig nyomtatták náluk és a kiadója is egy könyvkereskedés volt.²³

A részvénytársaság megszűnéséről sajnos nem maradtak fenn megnyugtató adatok. Amikor 1906. augusztus 4-én Róth Antal felvásárolja a nyomdaüzemet, csak egy szűkszavú szerkesztőségi közlésben értesíti az olvasóközönseget, hogy ezentúl az újság az ő nyomdájában készül. Róth Antalnak – aki a vásárhelyi nyomdászatban igen magas színvonalat képviselt –, bizonyos mértékben szerencséje is volt az átvétellel, hiszen a városi beszállító pozíció ezzel rögtön az ölébe pottyant. Érthető, hisz munkáját régóta megbízhatónak és magas színvonalúnak tartották. A későbbiek során, hogy a konkurenciaharcot kikerüljék a városi vezető nyomdászok (Dura Lajos, Erdei Sándor, Róth Antal) egymás közt megegyeztek a piac felosztásán.²⁴

A Vásárhely és Vidéke Rt. 1910–1911

A Vásárhely és Vidéke Rt. nyomdája szintén nem saját alapítású volt. Endrey Gyula – akinek személye szorosan összefügg a részvénytársasággal és a Függetlenségi és 48-as Párttal – még 1895-ben vásárolta meg a Vetró Lajos Endre Lehel utca 2. szám alatti nyomdáját. 1910-ben pedig az ő nyomdája képezi majd az Rt. műhelyét.

Endrey Gyula nem sokkal Hódmezővásárhelyre kerülése után, 1883. januárjában egy helyi érdekeltségű társadalmi és szépirodalmi hetilapot alapított *Vásárhely és Vidéke* címmel.²⁵ A lapindításnál Endrey még hangsúlyozta, hogy pártatlan kíván lenni a politika terén, de rövid időn belül a helyi ellenzék sajtóorgánumává vált. Saját, ellenzéki lapjának nyomtatása érdekében vette meg Vetró Lajos Endre nyomdáját 1895-ben. 1910-ben a háború előtti nehéz gazdasági viszonyok azonban nem teszik lehetővé, hogy továbbra is fenntartsa nyomdáját. Ekkor lépett föl a Függetlenségi és 48-as Párt helyi szervezete azzal az ötlettel, hogy vegyék át az ellenzéki lap számára oly fontos nyomdát, olyan formában, hogy részvénytársaságot alapítsanak és felvásárolják Endrey Gyulától az üzemet.

A Vásárhely és Vidéke Részvénytársaság mindössze két évet élt és már egyértelmű politikai szándék állt mögötte. Az 1910. október 16-i alakuló közgyűlési meghívó aláírásánál ez szerepel: A „Hódmezővásárhelyi Függetlenségi és 48-as Központi Pártkör” mint alapító nevében.²⁶ Az alaptőke 15 000 koronát tett ki és a részvényeket 85-en vásárolták fel. Ebből gazdálkodó 32, értelmiség 25, kereskedő 22, iparos 6. Valószínűsíthető, hogy mindenki a párthoz tartozott, vagy azzal nagymértékben szimpatizált.

²³ KÁRÁSZ József: *i. m.* 1974. 105.

²⁴ Kőszegfalvi Ferenc szóbeli közlése, idős nyomdászokkal történt beszélgetései alapján.

²⁵ BARNA Ibolya: *Dr. Endrey Gyula /1856–1913/ hódmezővásárhelyi országgyűlési képviselő politikai pályája.* (Szakdolgozat.) Szeged, 1983. 6.

²⁶ CSML Cégb. 61/1910 Meghívó az alapító gyűlésre.

A társaság működéséről az 1912. február 4-i közgyűlési jegyzőkönyvből tudhatunk meg többet. Ezen a közgyűlésen, amellet, hogy áttekintik eddigi munkásságukat, kimondják feloszlatusukat. A kezdeti remények után hamar rá kellett döbbsenniük, hogy a nyomdaipar területén milyen nehéz munkásviszonyok vannak és a munkaadók és munkások között elég sok feszültség van. 1911. január 1-jétől a *Vásárhely és Vidéke* politikai napilapot úgy alakították át, hogy az hetente háromszor jelenjen meg. Ez egy kis enyhítést jelentett a nehéz viszonyok között. A távolabbi jövőt tekintve azonban arra az álláspontra jutottak, hogy eladják a nyomdát, mert

„...kisebb nyomdai vállalattal, kistőkével, részvénytársasági alapon boldogulni már csak azért sem lehet, mert ily kisebb vállalat műszaki és üzleti szempontból egyaránt megfelelő és megbízható üzletvezetőt sem tud kapni, mire nézve szomorú tapasztalásaink vannak.”²⁷

A részvénytársaság felbomlásához valószínű az is hozzájárulhatott, hogy a párt országosan is sokat veszített a tekintélyéből ebben az időszakban. A nyomdát még 1911. október 8-án 12 000 koronáért eladták Münz Rudolfnak, a *Vásárhely és Vidéke* hírlap lapkiadói jogát pedig Dr. Endrey Gyula tulajdonába visszabocsátották. Az egész működés 1046 kor. 47 fill. veszteséget okozott.²⁸

Azt a feltevésünket, hogy a nagyobb arányú befektetés meghozza gyümölcsét a helyi nyomdaiparban, részben igazolja a *Vásárhely és Vidéke* 1912. február 9-i számában megjelent írás, amely a lap közeli felszámolásáról szól: „...kis tőkével részvénytársasági alapon boldogulni nem lehet...”²⁹

A *Vásárhely és Vidéke* utolsó, 1912. dec. 30-i számában a következő önvalomást olvashatjuk:

„...Be kellett látnunk, hogy a változott helyzet és körülmények mindinkább szűkebbre szorítják azt a célt és hivatást, melyet a *Vásárhely és Vidéke* harminc éven át hűségesen és igaz lelkesedéssel szolgált. Be kellett látnunk, hogy a múlt emlékeiből nem lehet az újságot fenntartani és annak jövőjét megalapozni...”³⁰

A Kultúra Rt. 1920–1928

A nyomdászat helyzete Vásárhelyen a 20-as évek elején

A Kultúra Részvénytársaság Vásárhely nyomdászatában betöltött szerepénél először hangsúlyoznunk kell, hogy azt a vonulatot képviseli, amely azt tűzte ki célul maga elé, hogy egy tőkeerős, minőségi munkát előállító, konkurenciaharcot kiküszöbölő nyomdai vállalkozást hozzon létre. Ezzel a lépésükkel, mintegy

²⁷ Uo.

²⁸ Uo.

²⁹ *Vásárhely és Vidéke* 1912. febr. 9. 2.

³⁰ *Vásárhely és Vidéke* 1912. dec. 30. 1.

„városi” nyomdát létesítsenek, amely erős társadalmi támogatottságot élvez. Az utolsó ilyen jellegű igénnyel a már bemutatott Részvény Nyomda lépett föl még a századforduló előtt.

Vásárhelyen 1921-ben három nyomda működött. Az egyik, a már ismert Róth Antalé volt, amely – még a Részvény Nyomdától átvéve a stafétabotot – elnyerve a város beszállítói pozícióját igen jól prosperált még a gazdaságilag nehezebb időkben is. A második nyomda id. Dura Lajos kezében volt, aki szintén erős konkurenciát jelentett a városban. Ő az I. világháború ideje alatt nem működött, de 1919-ben újrazedte 1904-ben megalapított vállalkozását. A harmadik nyomda nem jelentett nagy vetélytársat a Kultúra Részvénytársaságnak, mert a Nemes Ármin könyvkereskedő által működtetett nyomda 1921-ben csődbe jutott. Volt egy negyedik nyomdász is (Erdei Sándor), akit azért nem említünk, mert ő volt az, aki a nyomdászati vállalkozását 1921-ben átmentette a Kultúrába. Az 1921-ben létrehozott részvénytársaságnak végsősorban két nagy versenytárral kellett szembenéznie.

A Kultúra Rt. előzményei

A részvénytársaság által Erdei Sándortól megvásárolt nyomda történetével kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy a műhely alapját még annak Vásárhely és Vidéke Rt. nyomdája képezte, amelyet Müntz Rudolf vett meg 1911-ben. Ez az a nyomda, amelyet még 1894-ben Vetró Lajos Endre alapított. Müntz Rudolffal újból megnyílik egy olyan sora a nyomdatulajdonosoknak, amelyek kisvállalkozást működtettek kistökből. Nagyon ügyesen kellett lavíroznia annak (lásd Kun Béla a *Vásárhelyi Reggeli Újság* kiadója), aki nyereséget is szeretett volna termelni. Müntz Rudolfnak azonban nem volt kifizetődő a vállalkozása és 1913-ban eladta nyomdáját Széll Józsefnek. Az ő számításait az I. világháború húzta keresztül, hiszen ekkor a nyomdatermékek iránti kereslet és azok száma országosan is megcsappant. 1918-ig volt kezében a nyomda vezetése és ekkor vette meg tőle Erdei Sándor. Erdeinek – aki ugyan már képzett nyomdász – sem volt könnyű dolga a „terrorok” idején. A Tanácsköztársaság alatt – mondjuk a vele egyidőben működő és termelő nyomdákhoz hasonlóan – ő is alávetette magát a direktórium által diktált kényszernek, hogy tovább tudjon dolgozni. 1920-ra azonban be kellett látnia, hogy egyedül, saját erejéből nem tud talpon maradni, hiába megbízható a szaktudása. A részvénytársaság létrejötte neki elengedhetetlen volt ahhoz, hogy fenn tudjon maradni. Valószínűsíthető jó kapcsolatai és szervező-készsége lehetett alapja annak, hogy 1920. április 19-én az alapító tagok már egy megbeszélést tartottak egymás között, hogy mi legyen a megalapítandó részvénytársaság stratégiája.

A Kultúra Rt. megszületése

A részvénytársaság alapító tagjai 1920. április 19-én tartották első összejövetelüket. Ez az időszak nem igazán kedvezett egy olyan pénzügyi csoportosulás létrejöttéhez, amely a nyomtatott kultúra majdnem minden területén részt

akart venni és ráadásul ez kifizetődő is legyen számukra. Erről az első összejöveteletről sajnos nem maradt fenn jegyzőkönyv, de a részvénytársasághoz szükséges alapítási tervezetet megfogalmazták. A végleges változatot 1920. október 21-én tartott ülésükön tisztázták le. Az „Alapítási tervezet és aláírási felhívás” a következő célokat tűzte ki maga elé:

„Átérve és átérve azon rendkívüli jelentőséget, mellyel a sajtó bír és azon hatást, melyet az egyesekre, társadalmi alakulatokra és általán a közerkölcsre gyakorol, úgy helyi és gazdasági érdekeink védelmében, mint honmentő törekvéseink szolgálatában is első fontosságú és mulaszthatatlan teendőnknek ismertük fel, hogy kiszagdatársadalmunkat minden idegen érdektől ment, saját sajtóvállalathoz juttassuk.

Ezen törekvésünkben melyben nem csupán közvetlen gazdasági, illetve termelői érdekeinket, hanem a kapcsolatos ipari és kereskedelmi érdekek védelmét is szolgálni óhajtjuk, a több és jobb termelés irányításával, a becsületes munka védelmével a kulturatív és erkölcsi erő növelésével, egy vállalatnak részvénytársasági alapon és „Kultúra Részvénytársaság” cég alatt való megalapítását határoztuk el.

Társaságunk munkakörébe vonná azon irodalmi és művészi törekvések támogatását, melyek a sajtó, a gondolatközlés egyéb módjai és megörökítő formáiba a többtermelés honmentő céljait szolgálják, másrészt azon irányt képviselik, mely a keresztény világnézet és erkölcs visszaállításában és erősítésében fáradozik és a lelki szépség és nemesség tökélyéhez közelebb visz.”³¹

A fenti felhívás sikerességére jellemző, hogy a 3000 db 100 koronás részvényt összesen 254-en (!) vásárolták fel a városban. Így a 300 000 koronára tervezett alaptőke megteremtődött.

Az április 19-i alapítási tervezetben a „Kultúra Részvénytársaság” név helyett még „Irodalmi Művészeti és Nyomdaipari Részvénytársaság” szerepelt, amelynek magyarázatát az egyszerűsítésben kereshetjük, de így jobban rávilágít a társaság valódi céljaira.

A részvényesek

Az 1920-ban megszületett alapgondolatot 5 nagygazda, 4 értelmiségi, 1 könyvkereskedő, 1 nyomdász és 1 bankigazgató érlelte. Az alapítók névsorából kiderül, hogy a város prominens személyeiről van szó, és nekik tisztában kellett lenniük azzal, hogy egy ilyen jellegű vállalkozás mekkora kockázattal jár egy ilyen zavaros időszakban.

A részvényaláírási íveket³² átnézve rögtön szembetűnik azoknak a befektetőknek a sora, akik a legnagyobb anyagi áldozatot hozták a Kultúra Részvénytársaságért. Fő támogatója a helyi kisbirtokosság által 1911-ben alapított Közgazdasági Bank Rt. volt.³³ A pénzügyi csoportosulások – egy kivételével: „Kereskedelmi Rt.” – mind a Közgazdasági Bank alvállalkozásai voltak, mint például az „Állatforgalmi és Húsipari Rt.”, „Építőipari és Anyagbeszerző Rt.”, „Mezőgazdasági Rt.”. A fenn-

³¹ CSML Cégb. 46/1921 és 1208/1921 iratcsomók

³² Uo.

³³ FEJÉRVÁRY József: *Vásárhely története a családok tükrében*. Hódmezővásárhely, 1929. 176.

maradó részvényeket pedig a Közgazdasági Bank vásárolta föl. A vásárhelyi polgárok – ügyvédek, orvosok, tanárok, gazdák, iparosok, kereskedők – általában csak egy-két részvényt vettek. A részvényaláírási ívek feltüntetik a név mellett a lakóhelyet és ez alapján ki lehet szűrni, hogy a részvénytársaság ötlete annyira megmozgatta az emberek fantáziáját, hogy még 9 tanyasi lakos is vásárolt részvényt.³⁴ Kivételt képez a magánszemélyek között Erdei Sándor, aki – mint már említettük – így mentette át nyomdászati vállalkozását és az összes részvény 37%-át tudhatta magáénak. Így a részvénymajoritás az ő kezében volt.

A működés kezdete

1920. december 28-án tartották a Kultúra Részvénytársaság alakuló közgyűlését. A társaság elnökévé közfelkiáltással Dr. Szádeczky Lajos egyetemi tanárt, az MTA tagját választották meg. Az első igazgatóság tagjainak 3 évi időtartamra: Barabás István unitárius lelkész, Erdei Sándort könyvnyomdászt, Kácsér Gyula kereskedőt, Losonczy József a Mezőgazdasági Rt. igazgatóját, Mayer Gyula a Kereskedelmi Rt. igazgatóját, Tóth Imre gazdálkodót, Wihs Béla bankigazgatót és Dr. Soós István polgármestert választották meg. A felügyelő-bizottság tagjainak pedig Gregus Máté, Nagy Kardos János földbirtokosokat, Későy István gyógyszerészt, Koncz Pál építész, Szabó Vilmos az Állatforgalmi és Húsipari Rt. igazgatóját és Kruzslicz Károly építész választották meg.³⁵ Ezek mellett kialakítottak még három szakcsoportot, egy irodalmit, egy művészetit és egy közgazdaságit.

A társaság működése meglehetősen sajnálatos módon nem lett egy sikertörténet. A kezdeti nagyszerű elképzelést, amely a város kulturális fellendítését célozta meg, nem tudták megvalósítani. Hiába volt megfelelő pénzügyi háttere a működésnek, hiába volt a már ismertetett társadalmi összefogás, a részvénytársaságot néhány év alatt teljesen felemészttette a rendkívül rossz gazdasági helyzet.

Tevékenységüket a részvénytársaság közgyűlési jegyzőkönyveiből követhetjük nyomon. Működésük első évében már a nehéz gazdasági körülményekről panaszkodtak. Ennek ellenére létrehozta egy kölcsönkönyvtárat és folyóiratok kiadásába is belekezdtek. Ebben az évben még 28 468 korona nyereséget tudtak termelni, de még az 1922-es év is 79 173 korona nyereséget tudott felmutatni.³⁶ (A nyereségek növekedésénél figyelembe kell venni – a korra jellemző – rohamosan növekvő inflációt.) A kölcsönkönyvtárukat folyamatosan bővítették, a könyv-, és papírkereskedésüket teljesen berendezték. A növekvő forgalom miatt kilátásba helyezték, hogy kibővítik ezt az üzletágukat.

A társaság életét megkeserítette a tagok közötti ellentét. Egy 1922. május 6-i igazgatósági ülésről fennmaradt jegyzőkönyv³⁷ igen éles vitáról tanúskodik. A jelentés szerint Wihs Béla és Erdei Sándor Pestre utaztak, hogy a Miniszter-

³⁴ Mint 31. sz. (8., 13., 15. íveken)

³⁵ Mint 31. sz.

³⁶ Mint 31. sz. (éves veszteség-nyereség mérlegek)

³⁷ Mint 31. sz.

elnöki Hivatal Sajtóosztályán az öt hónapja elmaradt *Friss Hírek*nek szánt szubvenció után érdeklődjenek. A sajtóosztály azt a megoldást javasolta, hogy az elmaradás fejében kiutal 100 000 koronát a *Vásárhelyi Újság* tanyai terjesztésének költségeire. Az összeg körül heves vita bontakozott ki. Lázár Dezső (Gazdasági Egyesület elnöke) kérte, hogy ezt az összeget a Gazdasági Egyesület kapja, ugyanis a *Vásárhelyi Újság* az ő kiadásukban jelent meg. Erdei viszont – arra hivatkozva, hogy ez a lap csak veszteséget okozott a részvénytársaságnak –, azt javasolta, hogy az összeget a nyomdának utalják át. Lázár Dezső erre a lépésre mindenkit gazembernek titulált, amire a többiek magyarázatot követeltek.

Valószínű ez is közrejátszott abban, hogy az 1922-es évről szóló jelentésben³⁸ már azt olvashatjuk, hogy október 1-jétől a *Vásárhelyi Újság* kiadását megszüntették. A Gazdasági Egyesület azonban, mint hetenként megjelenő mezőgazdasági szaklapot továbbra is kiadta. A kölcsönkönyvtár állománya folyamatosan bővült és ennek köszönhetően egyre többen használták. (Állományát mindössze 2000 kötetre tudták felemelni.)

Az 1923-as év még 4 557 508 korona nyereséget hozott a részvényeseknek. A torzsalkodások azonban tovább folytatódtak. Az igazgatóság elnöke erre külön felhívta a figyelmet a Miniszterelnöki Hivatal Sajtóosztályához intézett levelében:

„E helyütt jelentem, hogy a lap szerkesztőségében bekövetkezett személyi változásoknak indoka az a személyes érdekű és élű elhajlás volt, amely a volt szerkesztők egyéni és családi érdekeit és ellenszenvit mind fokozottabb mérvben vitte a lap hátsábjaira és legutóbb már a város második kerületbeli kormánytámogató pártokívüli képviselőjének brutális megtámadására vezetett és amely irányzat a lap népszerűségét is jelentékenyen súllyesztette...”³⁹

A *Friss Hírek* felelős szerkesztői posztjára 9 napja kinevezett Pillich Andrást, még a levél keltezésével egyidőben 1923. ápr. 20-án leváltották. A lap irányítását Wihs Béla, a társaság igazgatósági elnöke vette át két hónapra.

A részvénytársaság bővítette üzletágait a helyi érdekeltségű vasúti menetjegyiroda átvételével. Emellett felállítottak egy hírlapárusító osztályt, amelynek keretében a fővárosi hírlapok és irodalmi folyóiratok széleskörű terjesztését szerették volna elérni.

A korona inflációja igen sok fejtörést okozott a társaság vezetőinek. A sorozatos tökeemelések igen jól tükrözik a pénz elértéktelenedését. 1922-ben 600 000 koronára emelik, 1923-ban 7 500 000 koronára, majd 1925-ben már 150 milliónál tartanak⁴⁰, de ez akkor már nem segített rajtuk. A részvénymajoritás szempontjából alapvető változás jelentett, amikor Erdei Sándor kilépett a társaságból (1924),

³⁸ Uo.

³⁹ HL Iratok. 1923. ápr. 20-i keltezéssel [A Kultúra Rt. hódmezővásárhelyi levéltári anyagát 1990-ben találták meg a Közgazdasági Bank Rt. iratai között. A szakemberek külön dobozban tárolják és a fondjegyzékben az „Iratok 1920–1937 XI. 211.” hivatkozásnál jegyzik. A továbbiakban: HL Iratok]

⁴⁰ HL Iratok. 1925. dec. 23-i közgyűlési jegyzőkönyv.

hogy egy másik nyomdát alapítson. Feltehetőleg ez az esemény vezetett a társaság megszűnéséhez.

1923-ban Wihs Béla levélben fordult a Miniszterelnökség Sajtóosztályához, hogy az addigi támogatást növeljék meg⁴¹, ami 1924-ben már odáig jutott, hogy a *Friss Híreket* is átengedték volna a kormány közvetlen irányítása alá, a teljes költség átvállalása fejében.⁴² Egy 1925. ápr. 27-i keltezésű levél⁴³ pedig már arról tanúskodik, hogy már maga Aigner Károly főispán próbálkozik a lap megmentésével. A helyi érdekeltségű gazdasági társaságok pedig nemsokára megvonták támogatásukat a Kultúrától, mert a nehéz gazdasági helyzet az ő működésükre is rányomta bélyegét.

A sors iróniája, hogy a részvénytársaság megmentésére olyan magánbefektető jelentkezett, akivel a későbbiekben nem voltak a legjobb viszonyban. Pillich Andrásról – aki az MTI szegedi fiókját vezette – egy 1923. márc. 31-i keltezésű levélben azt írták, hogy majoritást biztosítottak neki.⁴⁴ A helyzetet szinte pedig tragikomikussá teszi, hogy a társaságot 1926-ban a régi konkurencia – (vésztői) Kun Béla – vásárolta fel.⁴⁵

A Kultúra Rt. nyomdászati termékei

Meglehetősen szegényesnek mutatkozik a részvénytársaság könyvkiadói tevékenysége, hiszen mindössze egyetlen könyvről tudunk, amit kiadtak. A helyi jellegű kisebb kiadványokkal együtt ez a szám mindössze kilencet ért el. Rendszeres, megalapozott kiadói stratégiát – a már említett gazdasági okok miatt – nem tudtak kialakítani. Az egyetlen mezőgazdasági jellegű könyv talán arra utalhat, hogy a kisbirtokosok, mezőgazdaságból élő emberek felvásárló erejére számítottak.

Sokkal jelentékenyebb azonban a helyi sajtótermékek kiadásában vállalt szerepük. Ez is inkább csak azt mutatja, hogy a kulturális fellendülést milyen átfogó, komplex módon képzelték el, mert ezek a nyomda zavaros körülményei miatt csak rövid idejű megjelenést tudtak elérni. A társaság által nyomtatott sajtótermékeknél fontos látni, hogy igazából nem magát a kiadó szerepét vállalták fel, hanem csak a nyomdait. A kiadást közvetett módon a részvényesek egyéb (Gazdasági Egyesület, a helyi nőegyletek, az Egységes Párt helyi szervezete) érdekközösségei fizették, de egyben ők jelentették a felvásárlói piacot is. A Kultúra Rt. mindössze 3 periodikában vállalt kiadói szerepet, ezek is csak nagyon rövid életűek voltak. (A *Friss Híreknél* 6 hónapig, a *Vásárhelyi Naplónál* 1 évig, a *Színházi Híreknél* 2 hétig.) A Kultúra Részvénytársasághoz kapcsolódó periodikák: *Alföldi Népmívelés* (tanügyi lap), *Hódmezővásárhelyi Sport Élet*, *Magyar Asz-*

⁴¹ HL Iratok 1923. ápr. 20-i keltezésű levél

⁴² HL Iratok 1924. márc. 31-i keltezésű levél

⁴³ HL Iratok

⁴⁴ HL Iratok 1923. márc. 31-i keltezésű levél

⁴⁵ HL Iratok

szonyok Lapja, *Színházi Hírek*, *Vásárhelyi Hírlap* (időszaki politikai lap), *Vásárhelyi Napló* (politikai napilap), *Friss Hírek* (független politikai napilap), *Vásárhelyi Újság* (a Gazdasági Egyesület hivatalos közlönye, amely igen erősen politizált).

A nyolc periodika fele politikai érdekeltségű, de egy színházzal, egy oktatással, egy sporttal kapcsolatos és egy nőknek szóló lap is kikerült a nyomdájukból. A szándék – melyet még az alapítási felhívásban tettek közzé – világosan kitűnik a nyomdájukból kikerülő sajtótermékek tartalmi összetételéből.

A Kultúra Rt. végnapjai

Kurucz János vásárhelyi születésű, szocialista érzelmű nyomdász 1924. aug. 17-én keltezett levelében a következőket írja Wihs Bélának:

„Abban a nyomdateremben, ahol Életnek kellene lennie, ahol a gépnek örökösen búgni, zúgni kellene mintegy hirdetve a Kultúra-nyomda dicsőségét, életképességét, magasatos hivatását, abban a teremben a Halál, a lapra elsorvadás ütött tanyát!”⁴⁶

A nyomdász szakember – állítása szerint – jól ismeri a nyomda helyzetét és tudja, hogy hogyan lehetne ezen a helyzeten változtatni. Részletes munkatervet dolgozott ki arra az esetre, ha átvehetné a nyomda irányítását a betűkészlet cseréjétől kezdve a munkások létszámaig minden részletre kiterjedően. Wihs Bélának tett ígérete szerint rövid időn belül fel tudná virágoztatni a nyomdát. Próbálkozását nem kísérte siker. Wihs Béla ugyan személyesen is találkozik vele, de a nyomda vezetése nem kerül át az irányítása alá. Kurucz 1925-ben a polgármestert is megkeresi egy olyan tervvel, melynek lényege egy „városi nyomda” létrehozása lenne, de próbálkozása szintén sikertelen maradt.⁴⁷

A Kultúra Részvénytársaság működése 1925-ben már 845 047 korona veszteséget termelt. Az igazgatóság ekkor már Pillich András irányítása alatt állt.⁴⁸ Nem sokkal később (véstői) Kun Béla felvásárolja az összes részvényt és saját politikai céljaira használja fel a nyomdát. Az utolsó olyan nyomdatermék, amelyen a Kultúra Rt. neve szerepel, 1928. nov. 26-án hagyja el a nyomdát.⁴⁹

A Szegedi Cégbíróság sokáig foglalkozott a részvénytársaság felszámolásával, amelynek sorát Erdei László (Erdei Sándor fia) 1933. szept. 16-án keltezett levele indította el. Ebben elpanaszolja a bíróságnak, hogy a főrészvényes (Kun Béla) elherdálja a nyomda összes ingóságát és azzal saját vagyonát gyarapítja.⁵⁰ (Erdei Lászlónak összesen 2 db részvénye volt és rajta kívül már csak Kun Bélának lehetett.)

⁴⁶ HL Iratok 1924. aug. 17. Kurucz János levele Wihs Bélához.

⁴⁷ KÖSZEGFALVI Ferenc: *Ady és József Attila nyomdászai*. = Délsziget 1989. 14. sz. 43.

⁴⁸ HL Iratok (nyereség-veszteség kimutatások)

⁴⁹ Friss Hírek 1928. nov. 26.

⁵⁰ Mint 31. sz.

Wihs Béla – aki a társaság fennmaradásáért nagyon sokat tett – 1928-ban írt egy irredenta regényt, amelynek előszavában az elmúlt évtizedet a következőképpen jellemezte:

„Az 1925. év nyarán, egy évtizedes idegfeszültség nyomán jelentkező fáradtságom rákényszerített, hogy végre magammal is foglalkozzam ... Egy évtizedes zavar a magyar gazdaság szűkreszabott organizmusában és lázas vérkeringésében oly bonyodalmas krízist támasztott, hogy az ezzel járó izgalmak különösképpen a szellemi munkában robotolók idegrendszerében abnormis pusztításokat okoztak.”⁵¹

A társaság feloszlott és működésének nyomaira – meglepő módon – szinte alig lehet adatokat találni a Vásárhely történetével foglalkozó szakirodalomban.

Az összkép

A nyomdai részvénytársaságoknak a város történetében játszott szerepét, hatását vizsgálva elengedhetetlen a komplex vizsgálati módszer alkalmazása. A társadalmi, történelmi, politikai viszonyok mind olyan háttérrel nyújtanak a nyomdák szerepének feltáráshoz, amelyek sokszor kulcsszerepet töltenek be történetük megértésében.

Az áttekintett részvénytársaságok történetéből kitűnik, hogy mindhárom jelentékeny hatást akart gyakorolni a város életére. Ezek közül kettő (Részvény Nyomda, Kultúra Rt.) a város nyomdászattörténetében olyan vonulatot képviselt, amely a tőkeszegény, gyenge minőséget produkáló kisvállalkozások állandó próbálkozásai közül szeretett volna kiemelkedni. Ezáltal előtérbe került – bizonyos tekintetben – egy „városi” nyomda eszménye, amely a konkurenciaharcot megszüntethette volna.

A részvénytársaságoknak a társadalmi életre gyakorolt fókuszáló szerepét leginkább politikai síkon figyelhetjük meg. Ennek alátámasztására legjobb példa a Vásárhely és Vidéke Rt., amely pusztán azért jött létre, hogy egy ellenzéki politikai lapot fenntartsen. A kormánypárti-ellenzéki viszony kettősége azonban a másik két nyomdánál is könnyen észrevehető. A Részvény Nyomda egyértelműen a sajtón keresztül próbálta meg népszerűsíteni a szabadelvű politikát. A Kultúra Részvénytársaság szerepvállalását pedig négy kormánypárti politikai lap fémjelzi.

A társadalmi támogatottság vizsgálatánál – a Részvény Nyomda esetében – feltűnő az értelmiség nagyszámú jelenléte. Emellett az is feltűnő, hogy mennyire nem tudták képviselni saját érdekeiket a társaság könyvkiadói stratégiájában. A nyomdából kikerülő produktumok alapján inkább a városi vezető (virilis) réteg meghatározó erejére lehet következtetni. A Kultúra Rt. esetében a kisközös szerepvállalását lehet kiemelni. Emellett azonban jelentékeny társadalmi összefogást eredményezett a békeszerződés miatti – pártharcoktól mentes – felháborodás.

⁵¹ WIHS Béla: *Nem! Nem! Nem!* Hódmezővásárhely, 1928. 3.

A város művelődési helyzetének fellendítésében a Részvény Nyomda tette a legtöbbet. A Vásárhely és Vidéke Rt. egyáltalán nem, míg a Kultúra Rt. csak részben ért el eredményeket. Az utóbbi részleges sikerességét a bizonytalan működésre lehet visszavezetni, de a szándék a város vezető értelmiségi embereit összekovácsolta.

JÓZSEF PAP

Les sociétés anonymes d'imprimerie de Hódmezővásárhely 1896–1928

A partir la revue de l'histoire des sociétés d'imprimerie il nous devient clair que toutes les trois avaient l'intention d'exercer un effet important sur la vie culturelle de la ville. Deux d'entre eux (L'Imprimerie d'Action et S. A. Culture) représentaient dans l'histoire de l'imprimerie de la ville une tendance, dont le but étaient d'exceller parmi les tentatives continuelles des petites entreprises, produisant, faute de moyens financiers, une qualité faible.

Le rôle de concentration dans la vie sociale des sociétés anonymes est à voir avant tout sur le plan politique. Pour preuve, le meilleur exemple la S. A. Vásárhely és Vidéke (Vásárhely et Région), fondée uniquement pour le financement d'un journal d'opposition. L'Imprimerie d'Action essayait populariser tout clairement la politique libérale par le moyen de la presse. Par contre, l'activité de la Société de Culture peut être caractérisé par quatre journaux gouvernementaux.

Dans le cas de l'Imprimerie d'Action, la présence de l'intelligentsia est plus que visible. Tout de même, il est aussi intéressant à voir, combien ces intellectuels étaient-ils incapables de représenter leurs propres intérêts dans la stratégie d'édition de la société. D'après les produits de l'imprimerie on présume plutôt la force décisive de la couche sociale dirigeante (viriliste) de la ville. Dans le cas de S. A. Culture nous voyons le rôle prépondérant des petits propriétaires.

Dans le développement de la vie culturelle de la ville le plus grand succès a été remporté par l'Imprimerie d'Action. La Société Vásárhely és Vidéke n'y pouvait rien, tandis que la S. A. Culture n'avait atteint que de résultats partiels.